

A HAZAI NÉMETSÉG BELSŐ VÁLSÁGA¹

A KI A HAZAI NÉMETSÉG fejlődésével a legutóbbi két évtizedben foglalkozik, azzal az idővel, melynek kezdete a háború második felére esik, rendszerint gróf Tisza Istvánnak egy a képviselőházban 1917 június 15-én elhangzott beszédére szokott hivatkozni, mely jelzi, hogy a hazai németiség belső forduloponthoz jutott. Ebben a beszédében gróf Tisza István felhívja a közvélemény figyelmét arra az elkeseredésre, melyet svábjainknál, „a politikai magyar nemzetnek legtörzsökösebb alaposzlopát képező elemnél“, az a körülmény vált ki, hogy a harctérről hazairó katona fiú csak magyarul tud írni, az apa pedig, aki csak németül tud olvasni, tolmácsra szorul, hogy fia levelét megértse. Gróf Tisza István bizonyára nemcsak azért lépett ezzel a kérdéssel a képviselőház elé, mert itt szociális és erkölcsi anomáliáról volt szó, hanem mert ezzel a magyar élet horizontján egy új probléma vetette fel fejét. Köztudomású, hogy a világháborút megelőző félszázadban a hazai németiség közül csak az erdélyi szászoknak volt fejlett népi öntudatuk, míg a svábság és a szepesi németiség a műveltségnek közép- és magasabb fokán csaknem teljesen magyar kultúrtudattal volt telítve. A svábság — ez képezi Csonka-Magyarország németiségének túlnyomó részét — csak alsóbb rétegeiben, a műveltségnek csak alsóbb fokán maradt meg Öntudatában svábnak, míg annak feltörő részei már csaknem az első generációban teljesen megmagyarosodtak. Ez a sváb öntudat nem volt azonos a németiség népi öntudatával. Vagyis azok a pozitív elemek, melyek egy nagy nemzet népi öntudatát alkotják és egy magasabbrendű közösséghez tartozandóság érzését kiváltják, csaknem teljes mértékben hiányoztak svábjainkban. Ezzel világosan adva volt az a hely, melyet a svábság a magyar élet politikai problémái sorában elfoglalt. Lehet mondani, a sváb kérdés a problémásor legvégén állott. Más szóval, alig képezett problémát.

Ezzel szemben gróf Tisza István 1917-ben felismerte, hogy a sváb kérdés a problémásornak egy magasabban fekvő helyére lépett elő, vagy legalább is útban volt egy magasabban fekvő helyet elfog-

¹ Fenti cikket változatlanul adjuk ki, mert fontosnak tartjuk, hogy közönségünk végre világosan felismerje a hazai német kisebbségi kérdés jelentőségét és problematikáját. Szerzője a hazai németiség egyik vezető publicistája, aki természetesen a mai német nemzetfogalom, a „Volkstum“ alapján áll; innen szemléletének gyakori eltérése a történeti magyar nemzetszemlélettől. Lényegesebb pontokon jegyzetben adjuk véleményünkét.

lalni. Ez valóban így is volt. Tudjuk nagyon jól, hogy ez miért következett be. A hazai svábság a világháborúban nemcsak megtudta, hanem át is érezte, hogy tulajdonképpen egy nagy népnek, a német népnek a tagja. A sváb öntudat kezdett német népi öntudattá átalakulni. Ez a folyamat annál hevesebb volt, mert a németység háborús teljesítményei a magyarságot is bámolatba ejtették. Gróf Tisza István nem lett volna az a nagy államférfi, akinek tartjuk, ha nem igyekezett volna az általa felismert problémát már kezdeti stádiumában levezetni és így a magyar politikát tőle lehetőleg mentesíteni. Ezért helyeselte a Bleyer Jakab és mások által felvetett eszmét, hogy a németység számára egy nagy kulturális szervezet létesíttessék. Az összeomlás, a Jászi-féle nemzetiségi politika, a kommunizmus nemzetiségi politikája mind kedvezett a svábság német népi öntudata további fejlődésének. Ez a felfelé haladó ív az ellenforradalom győzelmével sem tört meg. Magyarország helyzete közvetlenül Trianon előtt, de Trianon után is szükségessé tette, hogy egy mintaszerű kisebbségi politikával azt a vádat, mely szerint a háború előtti Magyarország nemzetiségeit elnyomta, hatásában legalább is meggyöngítsék.

A világháború és azt követő első évek élményeit azonban nem szabad a németység népi öntudatra ébredése szempontjából túlbecsülnünk. Bármilyen mély nyomokat hagyott volna is ez az élmény a sváb tömegek lelkében, maradandó hatásúvá és egy további fejlődés szempontjából kiindulóponttá csak akkor válhatott, ha ennek a népcsoportnak vagy az életfeltételei változnak meg, vagy pedig népi öntudattal telített értelmiség vezetése alá kerül. A Magyarországtól levált részekben az első eset azonnal bekövetkezett. Hogy a háború előtti Magyarországon a németység népi öntudata oly gyengén volt kifejlődve, többek között arra is visszavezethető, hogy ez a népcsoport a magyarságba való beolvadásban, illetve a magyarsággal való lelki egyesülésben egyéni értékgyarapodást látott. A csak alsóbb osztályokból álló svábság számára a magyarráulás úgy szociális, mint kulturális szempontból emelkedést jelentett. Ha a magyarosodást más tényezők segítették is elő, még ha ezek a tényezők nem voltak is minden erőszaktól mentesek, az a körülmény, hogy ebben az átalakulásban a németység (mindig az erdélyi szászokat kivéve) nem veszteséget, hanem értékgyarapodást látott, eleve is megfosztotta őt azoktól az eszközöktől, melyek népi öntudatra ébredését előmozdíthatták volna. Vagyis a svábság sorsára bízta magát, egyáltalán nem érezve szükségét annak, hogy sorsával szembeszálljon. Ez a helyzet ott, ahol a hazai németység új impérium alá került, azonnal és gyökeresen megváltozott. A magyarság maga is kisebbségbe szorulván, nem tudta már régi vonzerejét a svábságra kifejteni. Viszont az a közönyösség, melyet az utóbbi a háború előtt népi öntudat szempontjából mutatott, az új impérium alatt minden tekintetben veszélyes volt. Ezzel a veszéllyel annál inkább kellett szembeszállania, mert hiszen az új államalkotó népeket magánál alsóbbrendűeknek ítélte. Itt a háborús élmény valóban egy új fejlődés kiindulási pontjává vált.

Csonka-Magyarországon ebből a szempontból a helyzet változatlan maradt. Hogy a háborús élmény a népi öntudat szempontjából

még sem ment veszendőbe, nagy mértékben Bleyer Jakab fellépésének és működésének tulajdonítható. Bleyer Jakab és kis tábora váltak a csonkamagyarországi németiség előharcosává azzal a céllal, hogy ezt a népcsoportot népi egyéniségében megtartsák és ezt az egyéniséget tovább kifejlesszék. Mit tagadjuk: ha gróf Tisza István a német probléma felvetődésében az akkor természetesnek mondható erők hatását látta, ez a probléma később azért nem szűnt meg létezni, sőt intenzitásában bizonyos mértékben fokozódott, mert Bleyer Jakab és tábora világos célkitűzésekkel ennek a németiségnek vezetésére törekedett. Ebben a törekvésben éppen egy, a magyar történelem által szentesített eszményt láttak. Tudjuk azt, hogy a mai modern magyar nemzeti öntudat kifejlődésében milyen nagy szerepet játszottak a XVIII. és XIX. század írói és költői és a XIX. század politikusai, gróf Széchenyi Istvánnal az élükön. Éppen ezeknek a működése jogosít fel bennünket arra, hogy a magyarságnak nemcsak nemzeti öntudatra ébredéséről, hanem ébresztéséről is beszéljünk. Bleyer hasonló szerep vállalásához annál inkább érezte magát feljogosítva, mert egyrészt a népi gondolat a háború utáni Európában még erősebben terjedt el, mint háború előtt, másrészt a magyarság az ő kisebbségbe szorult csoportjai érdekében hasonló elveket vallott és azonos célokat tűzött maga elé.

A német kérdés tehát nem került le a napirendről. Különös politikai jelentőségét főleg két körülménynek köszönhette. A kérdés egyik komponense a magyar közönség mentalitása. A magyar értelmiség mindig hamis megvilágításban látta a nemzetiségi kérdést.¹ Ha napjainkban bírálatot hallunk a dualizmus korszakának politikájáról, úgy a legtöbb elítélő kritika a háború előtti magyar társadalmat a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontja miatt éri. A bírálók között pedig mind több és több magyar közéleti férfiú van. Mi sem természetesebb, mint hogy ez a mentalitás a csonkaország németiségével szemben sem változott. Sőt itt élte ki magát a leghevesebben, mert hiszen, amint eddig kifejtettük, német kérdés a háború előtt alig létezett. A súlyos csalódás után, mit Trianon okozott, a magyar közvélemény itt egy újabb megpróbáltatás előszelét látta, a magyar politikai életnek egy olyan új problémáját, mely nem önmagától vetődött fel, hanem bizonyos fokig mesterségesen lett előidézve. Bleyert és mozgalmát tette felelőssé azért, mert a németiség nem elégedett meg azzal, hogy népi életét a régi formák között élje. Hogy ez a mozgalom erkölcsileg mennyire volt jogosult, hogy mennyire kihatással volt rá a magyarság történelmi fejlődése és jelen politikai célkitűzése, ezt a magyar közvélemény nagy része nem kutatta.

Függetlenül a magyar értelmiség mentalitásától, a kérdés második komponense valóban abban állott és abban áll ma is: a németiség népi

¹ Ép e folyóirat szerkesztője mutatta ki, több helyütt is, közvéleményünk hibáit a nemzetiségi kérdés felfogásában a közelmúltban. Annikor azonban német oldalról is helyet adtunk ily megállapításnak, akkor rá kell mutatnunk, hogy a németiség sem volt helyes szemlélet birtokában: úgy a Bismarck-féle non-intervenciós-felfogás, mint az alldéutschok Volksturm-politikája, a mai német nemzetiség-felfogás elődje és őse, egykép némethatalmi szempontokat alkalmazott a magyarsággal szemben.

életének ez az újjáalakulása, a népi élet szempontjából az igények megnövekedése nem fogja-e a magyarság és németiség tradicionális lelki közösségét megzavarni és a németiségnek eddig minden kételyen felül állott állami, polgári hűségét és állami öntudatát megingatni?

Ha a kérdésre tisztán csak tárgyi szempontok figyelembevételével akarunk felelni, akkor azt kell mondanunk, ez a veszély kikerülhető, ha egyrészt a németiség vezetői az alkalmazandó módszereknél erre a körülményre különös tekintettel vannak, másrészt pedig az állam és a magyarság lehetővé teszik azt, hogy a németiség új életformáiban kiélhesse magát anélkül, hogy komoly ellentállást támasztana. Vagyis ha a németiség népi életének újjáalakításánál sehol sem kerül a magyarsággal szembe. Már első pillanatra feltűnik, hogy ez a felelet annyira általános, hogy a gyakorlati politika szempontjából alig nyújt valamit. Sőt tovább megyünk és azt kell mondanunk, a gyakorlati politika szempontjából rendkívül nehéz a mindkét részről alkalmazandó módszerek tekintetében olyan határvonalakat meghúzni, melyek biztosítékot nyújtanak arra, hogy ez a veszély kikerülhető legyen. Ezért ennek a kérdésnek helyes megoldása elsősorban a cselekvő személyek politikai érzékétől függ. Aki a kérdést alaposabban ismeri, nyugodtan állíthatja, hogy Bleyer Jakab egyénisége, politikai gondolat- és érzésvilága feltétlen biztosítékot nyújtott oly irányban, hogy a hazai németiség renaissance-a nem fog sem az állampolgári hűség, sem a magyarsággal való lelki közösség rovására menni. Köztudomású, hogy Bleyer az összeomlás követő időben a keletkező német mozgalomban milyen intranszigenen helyezkedett a magyar nemzeti álláspontra, szembekerülvén bizonyos radikálisabb német egyéniségekkel. Köztudomású, hogy Bleyemek az ellenforradalom győzelmében milyen nagy része volt s hogy az ellenforradalmi készülődés kritikus pillanataiban Csilléryvel egyetemben egész energiáját vetette latba, hogy a lankadó ellenforradalmi bizottságot tette kényyszerítse.¹ Köztudomású az is, hogy Bleyert az ú. n. nagynémet körök nem tartották ideális kisebbségi vezetőnek, éppen mert a magyarsághoz fűződő lelki kapcsolatai túlságosan befolyásolták minden tettét. Ha a vezető magyar körök minden nyugtalanzkodásuk dacára Bleyer működése elé nagyobb akadályokat nem gördítettek, úgy ez nagy mértékben arra vezethető vissza, hogy teljesen ismerték Bleyer lelki világát, a magyarság iránti feltétlen ragaszkodását.

Bleyer 1933 decemberében túlkorán elhunyt. Utóda, aki vezéri minőségében csak megközelíthette volna, nem volt. Viszont azoknak, akik a németiség vezetésében most jobban előtérbe kerültek, a magyar sors szempontjából nem volt olyan múltjuk, amilyen Bleyernek volt. Mit tagadjuk: voltak közöttük olyanok is, akik a Bleyer-féle módszerek csődjéről voltak meggyőződve, akik, nem látván a németiség népi életében, öntudatosodásában komoly előrehaladást, az öntudatra ébresztést célirányosabban s gyorsabban akarták végrehajtani. A vidéki magyar értelmiség Bleyerrel szemben is nagy bizalmatlansággal viseltetett. Az új emberekkel szemben ez csak fokozódott s lassanként

¹ L. a szerző tanulmányát: Jakob Bleyer als Nationalitätenminister. Ungarische Jahrbücher, Mai 1934.

áttérjedt a vezető körökre is, a kormányt sem véve ki. Hogy az új emberek követtek-e el politikai hibákat és milyeneket, ezt nem könnyű megállapítani, de nem is akarjuk kutatni. Gratz Gusztáv, aki mindig jóakarattal kezelte ezt a kérdést, azt állítja, hogy történtek politikai hibák. De ha nem történtek volna is, Bleyer halálát követő első két évben a feszültségnek mindenképpen fokozódnia kellett. 1933. év elején Németországban a nemzeti szocializmus jutott uralomra, amely nemcsak új világnézetet hirdetett, hanem komoly lépéseket is tett annak megvalósítása felé. Az európai kis és nagy népek nem tudtak szabadulni attól az érzésüktől, hogy a germán hatalom ismét olyan impozánsan, olyan megsemmisítő erővel lépett a világpolitika színpadára, mint a világháború előtt s a világháború alatt. Kétségtelen az is, hogy a délkelet-európai német népcsoportokra a hitlerizmusnak nagy faszcináló hatása volt, annál inkább, mert az áilamfeletti népközösség gondolatát még élesebben domborította ki, mint a többi politikai körök. Ez a fejlődés a mi közvéleményünkben is bizonyos aggodalmat váltott ki, amit egy ellenkező világnézeti póluson álló sajtó a saját céljai érdekében rendkívül ügyesen és kíméletlenül tudott kihasználni. Ez a sajtó és a mögötte álló politikai körök mindent megtettek, hogy a nemzeti szocialista eszmék terjedését megakadályozzák.¹ A kormány határozott németbarát külpolitikájában pedig ebből a szempontból nagy veszélyt láttak. Ezért ezt a külpolitikát a magyar közvélemény azon része előtt is diszkreditálni kellett, amely egyébként a német fejleményeket szimpátiával fogadta s a kormány németbarát politikáját helyeselte. Kiadták tehát a jelszót, hogy a hazai németiség népi mozgalma a Harmadik Birodalom szálláscsinálója. Minden a németországi sajtó vagy közvélemény részéről a hazai németiség sorsa fölött megnyilatkozó aggodalom vagy kritika nálunk azonnal úgy lett beállítva, mint a Harmadik Birodalom előretörése Délkelet-Európába. A „német veszedelem“ ismét egy közszájon forgó jelszó lett. Ez a közhangulat már Bleyerrel szemben is mutatkozott és bizonyára nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy legutolsó parlamenti beszéde olyan rossz fogadtatásban részesült. Mi sem természetesebb, mint hogy ez a közhangulat az új emberekkel szemben az említett okoknál fogva még erősebben érvényesült.

Az 1935. év tavaszán lefolyt képviseléválasztások alkalmával a feszültség tetőfokát érte el. Visszavezethető ez arra a sikerre is, melyet a „Magyarországi Német Népművelődési Egyesület“ főtítkára dr. Basch Ferenc a választási harcban elért. Ez a siker rendkívül idegessé tette az egész Déldunántúl magyar közvéleményét s természetesen erős visszhangra talált abban a sajtóban, mely a német mozgalmat már előbb is állandóan denundálta. A választások után nemsokára dr. Baschnak egy már régebben folyamatban volt nemzetgyalázási perében a pécsi kir. tábla, majd a Kúria is marasztaló ítéletet hozott,

¹ A tényeknek megfelelően itt rá kell mutatnunk, hogy a Német Birodalom „Führung“-ja alá helyezkedő kisebbségi mozgalommal szemben erősen jobboldali sajtószervek is gyakran bizalmatlanok. V. ö. Rupert v. Schumacher legújabb könyvét, Volk vor den Grenzen, ahol egyenesen ki van mondva, hogy a Birodalom határain kívüli németiség számára csak egyetlen vezetés lehetséges: „die Führung im Keralande“.

ami rendkívül megnehezítette az ő helyzetét a német kultúregyesületben. Így végül a kultúregyesület a feloszlítás veszélyének volt kitéve.

Kern szándékunk az egyes mozzanatokot és indító okokat részletezni, hanem meg akarjuk állapítani, hogy a német mozgalom súlyos válságba került, mely igen könnyen az egész mozgalom megsemmisüléséhez vezethetett volna, kiszolgáltatván a hazai néemetséget olyan egyéneknek, akik legfeljebb származásra nézve németek, a német néppel magával azonban csaknem minden lelki kapcsolatuk megszűnt. Bekövetkezett pedig ez a válság két fő okból. Az egyik ok, hogy Bleyernek nem volt oly utóda, aki kifelé, de befelé a mozgalom vezetői felé is kellő tekintélyre tudott volna szert tenni. A másik ok pedig, hogy a magyar közvélemény nem talált a mozgalom vezetőiben személyi biztosítékot arra vonatkozólag, hogy ez a mozgalom nem fogja az állam érdekét és a néemetség és magyarság lelki közösségét megsérteni. Ha ebben a kritikus állapotban a „Magyarországi Német Népművelődési Egyesületet“ és vele a német mozgalmat meg lehetett menteni, úgy erre csak egy mód volt: ismét megfelelő személyi garanciát nyújtani.

Személyi garanciát pedig csak olyan egyéniség nyújthatott, aki amellet, hogy a német mozgalommal szemben jóindulatú megértő álláspontra helyezkedik, közéleti múltja miatt a magyarság a legkisebb bizalmatlansággal sem viseltetik iránta. Ilyen egyéniség pedig nem létezett más, mint dr. Gratz Gusztáv, ny. külügyminiszter, a magyar közéletnek egyik ismert és köztiszteletben álló tagja.

Gratz Gusztávot első ízben az erdélyi szászok küldték mint képviselőjüket az Országházba. Ez kétségtelen bizonyítéka volt annak, hogy nemcsak származásra nézve német, hanem érzelmi világában sem szakadt el a néemetségtől. Amidőn a „Magyarországi Német Népművelődési Egyesület“ megalakult, Bethlen István gróf miniszterelnöknek és egyben Bleyer Jakabnak bizalmából került ennek az egyesületnek elnöki székébe. Gratz mindig nagy megértést mutatott a német mozgalom iránt s nagy befolyását és összeköttetését nem egy ízben használta fel arra, hogy úgy a kormánynál, mint más mérvadó politikai köröknél egy haladó kisebbségi politika és Bleyer Jakab célkitűzései érdekében közbelépjen. Bleyer maga a nyilvánosság előtt, de igen gyakran szűkebb körben is nagy elismeréssel és hálával emlékezett meg Gratz ezirányú működéséről. Gratzot a nagy német közvélemény is olyan embernek ismerte és ismeri ma is, aki a magyarországi néemetség ügyét a kormánynál és a magyar közvéleménynél őszintén és becsülettel képviseli. Gratz azonban sohasem tartozott Bleyer szűkebb táborába. Nem tartotta magát sohasem a bleyeri értelemben a hazai néemetség előharcosának. Egy szóval: ha Gratz Gusztáv dolgozott is olyan irányban, hogy a magyar kisebbségi politika a Bleyer által hirdetett célkitűzések irányában továbbfejlődjék, sohasem volt harcias kisebbségi politikus. Ilyenné már politikai múltjánál fogva sem válhatott. Gratz Gusztáv a magyar sorsnak annyi pontján állott mint politikus és mint alkotó államférfi, a magyar élet oly számos problémáján dolgozott mint politikus és mint közíró, hogy mindezek után lehetetlen lett volna számára olyan politikai

működést kifejtteni, mely akarva nem akarva a magyarsággal szemben feszült viszonyba hozza. Kétségtelen, hogy a politikai élet minden területe tele van feszültséggel, sőt politikáról csak ott beszélhetünk, ahol a kérdéses problémakomplexum körül bizonyos feszültség áll elő. Míg azonban a nemzeti politikán belül ez a feszültség pártok, irányok és csoportok között keletkezik, addig az a politika, melyet egy nemzeti kisebbség saját célkitűzései érdekében folytat, szinte törvényszerűleg idéz elő feszült viszonyt az illető kisebbség és az államvezető nép között. A bleyeri politika állandóan ilyen feszültségben folyt le. Az említett okoknál fogva Gratz Gusztáv számára azonban lehetetlen volt ilyen feszült helyzetet vállalni.

Az eddigiekben kifejtettük, hogy a német mozgalom a múlt évi választások után súlyos válságba került, ami egyrészt a mozgalmat megsemmisítéssel fenyegette, másrészt a hazai németiséget esetleg olyan egyének vezetése alá juttathatta volna, akik hű kiszolgálói lennének ugyan egy felsőbb akaratnak, de maguktól semmit sem tennének a németiség népi életének kifejlesztése érdekében. Az a feladat, amit Gratz Gusztáv 1935 nyarán vállalt, rendkívül háládatlan volt. Basch Ferenc egyesületi főtitkárt nemzetgyalázási perére való hivatkozással felszólította, hogy bizonytalan időre szabadságra menjen s midőn az erre önként hajlandó nem volt, elnöki hatalmánál fogva egyszerűen szabadságolta. Ettől az időponttól kezdődik formálisan is a hazai németiség belső válsága. A mozgalom vezetőinek egy jó része szolidaritást vállalt dr. Baschsal és éles ellenakciót indított Gratz és az egyesület azon tagjai, illetőleg funkcionáriusai ellen, akik az új helyzetben Gratz mögé állottak. Gratznak ezt a lépését a német közvélemény is többé-kevésbé súlyos bírálatban részesítette. Úgy látta, hogy máris bekövetkezett az az állapot, amelyben a magyarországi németiség vezetése olyan kezekbe került, melyek nem nyújtanak kellő biztosítékot abban a tekintetben, hogy ennek érdekeit becsületesen fogják képviselni. A Népművelődési Egyesülettel szemben ellenzéki álláspontot elfoglaló csoporthoz csatlakozott Húsz Richard debreceni egyetemi tanár is, aki azóta ezt a csoportot kifelé is igyekszik képviselni. Húsz erdélyi szász származású, a német mozgalomban azonban nagyon kis múltja van. Csak Bleyer halála után igyekezett abba erősebben bekapcsolódni s az abban elfoglalt pozíciója elsősorban magas társadalmi állására vezethető vissza.

A múlt év nyara óta bekövetkezett helyzet sem a magyar kisebbségi politika, sem a német mozgalom szempontjából nem nevezhető örvendetesnek. Viszont az eddig előadottakból elég világosan következik, hogy a válságnak mélyebb okai vannak. Ezek az okok egyrészt a német mozgalomban Bleyer halála óta bekövetkezett struktúraváltozásban, másrészt a magyar politikai életben bekövetkezett hangulatváltozásban rejlenek. Az ilyen módon beállott helyzetet valami módon likvidálni kellett, a feszültséget valamilyen úton levezetni. A likvidálás egyik kedvezőtlen módja lett volna, hogy a Német Népművelődési Egyesület teljesen olyan kezekbe kerül, melyeknek a német mozgalomhoz soha semmi közük nem volt s ha részben benn voltak is az Egyesületben, ott inkább ellenőrző vagy éppen gátló szere-

pet vittek. Hogy ez a változás valószínűleg olyan formában ment volna végbe, hogy a jelen egyesület feloszlata után egy új egyesület új vezetőséggel alakul, a lényegen nem változtat. Embereket egy ilyen új egyesület számára mindig lehetett volna találni. A német mozgalomban való részvétel eddig rendkívül háládatlan feladat volt. A magyar közvélemény mindig rossz szemmel nézte azokat, akik erre a feladatra vállalkoztak. Ezért Bleyer tábora sohasem volt nagy. Nem állana ez egy olyan mozgalomra, mely teljesen hivatalos jelleggel bír s a hivatalos körök különös pártfogásának örvend. Akiknek sem egyéni jelentőségük, sem a politikai harchoz kellő bátorságuk nincsen, bizonyára szívesen vállalnának ilyen mozgalomban szerepet, annál is inkább, mert ilyen körülmények között bizonyos politikai érvényesülési lehetőségük is nyílnék. Ilyen fejlődés esetén a német mozgalom egy része bizonyára erős politikai harcot indított volna és Magyarország alighanem szemtanúja lett volna egy olyan kisebbségi harcnak, amilyent a csonka országban eddig nem ismertünk. Ilyen harcnak a kimenetele legalább is bizonytalan s nagyon féltő, hogy azok, akik hivatottságot éreznek a hazai németiség vezetésére, ettől teljesen félreszorultak volna.

A likvidálásnak egy másik módját a válságnak a természetrajza maga írja elő. Olyan ember az élen, aki múltjánál és egyéniségénél fogva biztosítékot nyújt arra, hogy úgy a magyar nemzeti érdeket, mint a németiség népi érdekét becsülettel képviseli. Mint már mondtuk, ilyen ember csak egy volt, Gratz Gusztáv, ő vállalta ezt a missziót, viszont alig tagadható, hogy ezt a missziót csak akkor képes eredményesen teljesíteni, ha a magyar kisebbségi politika bizonyos tárgyi feltételek teljesítésével ezt számára lehetővé teszi. Ezek a tárgyi feltételek: elsősorban több megértés a kisebbségi mozgalom iránt és a kisebbségi iskolák kérdésének megoldása. Ma az a helyzet, hogy ebben a tekintetben komoly reményeket lehet táplálni. Ami a kisebbségi mozgalom iránti több megértést illeti, tekintettel arra, hogy a kisebbségi magyarsággal való behatóbb foglalkozás társadmunkának egyik komoly célkitűzésévé vált, ennek megvalósulása esetén a hazai kisebbségek iránti megértésnek automatikusan fokozódnia kell, mert hiszen a két kérdéskomplexum szoros kapcsolatban áll egymással.

Ami az iskolakérdést illeti, az 1935 karácsonyán kiadott rendelet komoly haladást jelent ebben az irányban is. Ez a rendelet egységes iskolatípust vezet be a kisebbségi iskolák számára s körülbelül megfelel annak, amit Bleyer Jakab annakidején követelt. Legfőbb ideje volt, ezt a rendeletet kiadni, mert ha van annak előfeltétele, hogy a kisebbségi kérdés nálunk nyugvópontra jusson, úgy ez elsősorban egy megfelelő iskolapolitika. Az új iskolarendeletet a nagy német közvélemény is megnyugvással fogadta. Mikor 1935 decemberében megjelent, a magyar kisebbségi politikának egy különös teljesítményként lett idehaza elszámolva. Voltak, akik nem mulasztották el szembeállítani ezt a teljesítményt a Bethlen kormány kisebbségi politikájával, amelynek szerintük nem volt meg a bátorsága a közvélemény ellenállásával szembeszállani. Azt ezek a kritikusok elfelejtik, hogy 1931 nyara — amikor gróf Bethlen lemondott — és 1935 decembere között sok minden történt, ami ennek a rendeletnek meghozatalát szinte

kikényszerítette. Elfelejtik azt is, hogy gróf Bethlen, kormányzásának utolsó idejében, mikor a közvélemény ellenállása nyilvánvalóvá vált, el volt határozva, hogy kisebbségi politikáját erélyesen keresztülviszi. Ezt néhai Bleyer Jakab környezetének többször elmondotta. Hátra van még ennek a rendeletek keresztülvitele és hátra van még megfelelő németnyelvű tanerőkről való gondoskodás. Ha ez a két főfeltétel teljesítve lesz, a kisebb kérdések nem fognak nehézséget okozni és akkor remélhető, hogy Gratz Gusztáv misszióját eredménnyel tudja teljesíteni.

Persze a hazai németiség belső válsága megszüntetésének személyi feltételei is vannak. Minden politikai elvnek végelemzésben emberek a hordozói és megvalósítói. Egy politikai irány győzelme, egy politikai elv megvalósítása függ elsősorban attól, hogy kikből áll a győzelmi serege kik azok, akik az elv megvalósításában közreműködnek. Az a csoport, amely ma Gratz Gusztávval és a Népművelődési Egyesület jelen vezetőségével szemben ellenzéki álláspontot foglal el, úgy hiszi magáról, hogy a hazai németiség népi érdekeinek valódi szóvivője és védelmezője és kételkedik a másik csoport ily irányú meggyőződésének és elhatározásának őszinteségében. Ennek a csoportnak egy része legfeljebb Gratz Gusztávban lát becsületes közvetítőt, de csak közvetítőt és nem előharcost. „Volksdeutschnak“ nevezi magát, megkülönböztetésül a másik csoporttól, amelyet szerinte ez a jelző nem illet, amelyet ezért „sprachdeutschnak“ mond. Ez a fogalom az utóbbi években némi változáson ment keresztül. Huszék fogalmazásában „volksdeutsch“ az, aki a németiség népi érdekeért sikraszáll, akiben a német öntudat kizárólagos hamisítatlanságában van meg. Politikai szempontból az önadta jelzőknek általában nincsen nagyobb jelentőségük, különösen ha — mint a jelen esetben — kritériumuk is csak politikumból s nem pontosan körülhatárolható tárgyi elemekből áll. Mégis a Husz-féle csoport jelentőségét nem szabad alábecsülnünk. Hogy nálunk a német mozgalmon belül is lehet „volksdeutsch“ és „sprachdeutsch“ csoportok megkülönböztetését csak meg is kísérelni, annak az az oka, illetve erre módot nyújt az a körülmény, hogy az értelmiségnél sokszor igen nehéz magyar és német között éles határvonalat meghúzni. Még azoknak is, akik Bleyer táborában állottak, egy jó része annyira át van itatva magyar kultúr- és nemzet-tudattal, hogy nagyon nehéz ezekről az egyénekről azt mondani, hogy német öntudatuk minden kételyen felül áll. Viszont vannak nagyon sokan, akik német anyanyelvüknél fogva adott körülmények között hajlandók magukat németeknek vallani, bár német népi öntudattal már nem rendelkeznek. Az értelmiség körében a népi határoknak ez a bizonytalansága speciális magyar jelenség. Ha tehát egy csoport azt állítja, hogy saját tagjaira nézve ezt a bizonytalan állapotot megszüntette, saját német népi öntudatát minden kételyen felül állónak vallja, nem nehéz ezt különösen a nagy német közvéleménnyel elhittetni. Ez pedig annál könnyebben fog sikerülni, ha a hazai németiség érdekeit harcosabban képviseli, mint a másik csoport. A Husz-csoport politikai jelentősége tehát nagy mértékben arra a körülményre vezethető vissza, hogy nálunk az értelmiség körében a népi határok meg-

vonása rendkívül nehéz. Gratz Gusztáv missziója szempontjából tehát nem mellékes az a viszony, mely közte és az ú. n. „volksdeutsch“ csoport között, melyet külföldön is a német népi eszme megtestesítőjének tartanak, végleg ki fog alakulni.

A hazai németiség belső válságának, amint ez az eddig előadottakból talán elég világosan kitűnik, Bleyer halála után szinte vas törvényszerűséggel kellett bekövetkeznie. A nálunk uralkodó viszonyok között pedig ebből valóban nem látszik más kivezető út, mint az, melyre Gratz Gusztáv lépett, akinek határozott szándéka úgy a németiség érdekeit megvédeni, mint a német mozgalom két csoportját ismét összehozni. A siker érdekében szükséges volna, hogy az ú. n. „volksdeutsch“ csoport a helyzetet a maga egész súlyában mérlegelni tudja, amikor is Gratz missziója elé akadályokat nem fog gördíteni. Hogy azonban Gratz Gusztáv az ő politikai irányát úgy a magyarság, mint a németiség érdekében diadalra tudja vinni, olyan előfeltételek is szükségesek, melyeknek teljesítése a hivatalos és nem hivatalos magyar közvélemény feladata.

TÖRÖK ÁRPÁD